

Klestenitz Tibor: Fejezetek az egyházi sajtó történetéből

(Budapest, Médiatudományi Intézet, 2020. 138 oldal,
ISBN 978-615-5302-36-7)

A teljes kép sok apró darabból áll össze, és annál pontosabb kép alkotható, minél több részletet ismerjük. Klestenitz Tibor tanulmánykötete számos mozaikdarabbal gazdagítja a hazai egyházi sajtótörténet-írást. A kötetben öt tanulmány a dualizmus kora és az első világháborút követő átmeneti időszak sajtótörténetének egy-egy szeletével foglalkozik, az utolsó három, terjedelmesebb tanulmány pedig a Bangha Béla jezsuita páter erőfeszítéseinek következtében létrejött katolikus lapkiadó, a Központi Sajtóvállalat (KSV) két lapja, a *Nemzeti Újság* és az *Új Nemzedék* megjelenésének utolsó, 1936 és 1944 közötti szakaszát mutatja be.¹

A 19. század végétől a magyarországi egyházak elitje is fokozatosan felismerte, hogy a felgyorsuló társadalmi modernizáció, a hírközlés átalakulása, a tömegsajtó megjelenése az ő kommunikációs módszereik megújítását is megkívánja. Azonban az egyházak sajtóhoz való viszonya korántsem volt azonos. Az első tanulmány a sajtószabadság kérdésének katolikus és protestáns megközelítését hasonlítja össze a dualizmus időszakában. A magyar katolikus egyház – ahogy Klestenitz is megállapítja – a világegyházban uralkodó konzervatív irányzatokat követve, kezdetben kárhoztatta a sajtószabadság liberális eszméjét. Nagyobb veszélyt látott abban, hogy a sajtószabadság istenkáromló nézeteknek is teret ad, mint amennyi haszonnal az kecsegtetett, hogy a minél szélesebb sajtószabadság lehetővé teszi az államhatalom visszaéléseinek megakadályozását. A századfordulóra mind több katolikus véleményformáló felismerte, hogy a sajtószabadság nyílt elutasítása rossz stratégia, helyette inkább a fogalom értelmezésére helyezték a hangsúlyt. A sajtószabadság kérdésének megítélése az egész társadalomban változáson ment át. Egyre többen kezdték úgy érezni, hogy gyakran gazdasági és politikai érdekekből visszaélnék a sajtószabadsággal, ezért a sajtótörvény megfelelő módosítását kívánták. A századfordulót követően a katolikus nyilvánosság sem a sajtószabadságot támadta már, hanem annak „sajtószabadosággá” fajulását ostromozta. Más volt a kiindulópontja a kisebbségi helyzetben levő protestáns egyházaknak, amelyek a katolikustoktól eltérően általában helyeselték az 1848. évi

¹ A KSV lapjai történetének korábbi időszakaihoz l. KLESTENITZ Tibor: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Budapest, CompLex, 2013; KLESTENITZ Tibor: *A Központi Sajtóvállalat Gömbös Gyula miniszterelnöksége (1932–1936) idején*. In: KLESTENITZ Tibor – SZ. NAGY Gábor (szerk.): *Médiatörténeti tanulmányok 2014*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. 193–233.

sajtótörvény 1867-es ismételt bevezetését, sőt a sajtószabadságot egyenesen a protestáns eszméiből eredeztették. A századfordulóra aztán a protestáns nyilvánosságban is egyre gyakrabban jelentek meg a modern lap- és könyvkiadást bíráló nézetek, és ezzel párhuzamosan a nyilvánosság fokozottabb ellenőrzését szorgalmazták. Jellemző, hogy a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* már üdvözölte az 1914. évi új sajtótörvényt, amelyet a liberális közvélemény többsége a sajtószabadság elleni támadásnak tekintett. Végeredményben tehát az egyházak álláspontja a sajtószabadság és vadhajtásainak kérdésében közeledett egymáshoz.

Sajtótörténet-írásunk hiányosságaira utal, hogy vannak olyan lapok, amelyekkel kapcsolatban az sem egyértelmű, mennyiben tekinthetők valamelyik felekezetet orgánumának. Klestenitz az 1900 és 1914 között megjelent *Magyar Szó* című politikai napilap kapcsán vizsgálja, vajon – a szakirodalomban megtalálható állításnak megfelelően – valóban protestáns orgánumról beszélhetünk-e. A lap indulásakor ugyan semmi nem utalt erre, később viszont számos, a protestáns felekezetek érdekeit képviselő cikk kapott helyett benne, sőt a protestáns egyházak híreit közlő rovatot is tartalmazott. A Bánffy Dezső bábáskodásával és Pályi Ede szerkesztésében elindított lap rövid pályafutása bővelkedett politikai irányváltásokban (Bánffy, majd Tisza István támogatója), és jellemző volt rá a konfrontatív hangvétel, különösen a klerikálisnak bélyegzett személyeket és intézményeket támadta. A lappal kapcsolatos bizonytalansághoz az is hozzájárulhatott, hogy megjelenése egybeesett egy protestáns napilap létrehozására irányuló törekvésekkel. Összességében azonban a napilap sohasem tekintette magát „protestáns” lapnak, sokkal inkább tarthatjuk protestáns érdekeket is felvállaló sajtóorgánumnak – vonja le a szerző a következtetést.

„Az első világháború a Görög Katolikus Szemle tükrében” című tanulmány azt a különleges helyzetet vázolja fel, amelyben az orosz határ mentén élő, javarészt ruszin nemzetiségű görögkatolikusok orgánuma találta magát a világháború kitörésekor. A lap – eltérően a legtöbb újságtól – nem fogadta lelkesedéssel a háborút, sokkal inkább a várható nehézségekre helyezte a hangsúlyt. Klestenitz jól érzékelteti azt a kettős feladatot, amelynek során a lap egyrészt amellett folytatott propagandát, hogy a ruszinok őrizték meg a magyar haza iránti lojalitásukat, másrészt igyekezett védelmébe venni a ruszin lakosságot az ellene megnyilvánuló orosz szimpátia vádjával szemben. A háború utolsó évében egyfajta radikalizálódás figyelhető meg a lap hasábjain, egyre határozottabban igyekezett megfogalmazni a görögkatolikus közösség saját érdekeit, és az esztergomi egyházmegyétől való elszakadás és önálló görögkatolikus egyháztartomány gondolatát is felvetette.

„A szegény ember gazdag hagyatéka...” című tanulmányban a kötet szerzője (Tápay)-Szabó László újságíró, lapszerkesztő emlékiratait veti össze a levéltári forrásokkal, eközben értékes és érdekes információkat nyerünk és árnyaltabb képet kapunk a katolikus egyházi vezetés és a sajtó kapcsolatáról, valamint a katolikus sajtóirányítás egyes részleteiről. Szabó László a liberális bulvárlap, *Az Est* segédszerkesztője volt. A források alátámasztják az emlékirat azon állítását, hogy Csernoch János hercegprímás és a liberális újságíró között valóban bizalmi viszony alakult ki. Szabó a hercegprímás tanácsadójaként segített az egyház sajtóstratégiájának kialakításában. Amikor 1915-ben katolikus oldalról támadások érték a bulvárlapot, és a katolikus Szabó *Az Est* elhagyásának gondolatával foglalkozott, Lepold Antal esztergomi érseki irodaigazgató maradásra kérte, hiszen „aligha tehetne másutt nagyobb szolgálatot, mint ha marad, ahol van”. Lepold arról is biztosította, hogy „Miklós Andor úr (a lap tulajdonos-szerkesztője) meg lehet győződve, hogy a katolikusok érzése *Az Est* iránt nem ellenséges (...). *Az Est*nek tárgyilagos

módszere igen kielégítő.” Szabó az első világháború után a Központi Sajtóvállalatot létrehozó Bangha Béla és Miklós Andor között is közvetített, abban a kényes időszakban, amikor a keresztény-nemzeti gondolat ideológusai részben a „destruktívnak” nyilvánított *Az Estet* tartották felelősnek a világháborús összeomlásért, az öszirózsás forradalomért és a Tanácsköztársaságért. Szabó 1921-ben Bangha felkérésére átvette az *Új Nemzedék* szerkesztését, de a KSV egyéb lapjaira is befolyással bírt. Vezetése alatt a KSV lapjai határozottan irányt váltottak: a hangzatos szélsőjobboldali hangnemet toleránsabb váltotta fel. Szabó sikereket ért el a katolikus lapok pénzügyi helyzetének racionalizálása terén is, politikai irányvonalát azonban folyamatosan támadták. A KSV-n belüli ellenfelei, a szegedi gondolat, az általános kereszténység képviselői és a protestánsok kiharcolták, hogy 1922 februárjában elmozdítsák szerkesztői posztjáról. Ezután Amerikába emigrált, de továbbra is szoros kapcsolatok fűzték a magyar katolikus egyház vezetéséhez.

A következő tanulmány az 1915-ben megindított, *A Szív* című jezsuita orgánum első világháború utáni szerepét mutatja be. A Jézus Szíve Szövetség hetilapja a Jézus Szíve tiszteletet a világháborús szenvedések enyhítésére és a 20. század elején jelentkező elvállaltalanodási folyamat megállítására is alkalmazni kívánta. A hitbuzgalmi hetilap azonban közéleti témákkal is foglalkozott, és hamar viszonylag népszerű lett. Az 1918-as öszirózsás forradalom győzelme után olvasóit az új kormány támogatására és a közrend fenntartására szólította fel. A Tanácsköztársaság idején betiltották, de az 1919. szeptember végi újraindulását követően a szerkesztőség rendkívül radikális szociális programot hirdetett meg, amelyet a magyar nemzetnek, a hercegprímásnak, a miniszterelnöknek és Horthy Miklós fővezérnek szánt. A szöveg tanúsítja a szerkesztőség szociális érzékenységét, radikális tenni akarását és azt a szándékot, hogy szolidaritásra ösztönözze az elesettek iránt közönyös hagyományos elitet. Különösen radikális volt birtokpolitikai reformterve. Eszerint csak az birtokolhatott volna földet, aki alkalmas az eredményes gazdálkodásra. A hetilap kárhóztatta a szociális törvényhozás elmaradását, és elégedetlen volt a KSV tevékenységével is, amely szerinte a „hitéleti és társadalmi katolicizmus” helyett a „politikai katolicizmusnak” nyitott teret. Olvasóit arra ösztönözte, hogy a hitükből következő elveket a gyakorlati életben is valósítsák meg. *A Szív* irányvonalával szemben a katolikus egyház felső vezetése is fenntartásokkal viseltetett.

A katolikus egyház a harmincas évek második felétől fokozottan jelentkező szélsőséges mozgalmakkal szembeni fellépés fontos eszközének tekintette a katolikus sajtót. Ebben kulcsszerep jutott a *Nemzeti Újság* és az *Új Nemzedék* napilapoknak. Klestenitz a *Nemzeti Újság* tartalmi elemzésével meggyőzően bizonyítja, hogy az eddigi szakirodalom sommás, egyoldalú megállapításai leegyszerűsítőek, helyenként elhibáztak a *Nemzeti Újságnak* a korszak nagy kérdéseiben elfoglalt álláspontjával kapcsolatban. A napilap határozottan elutasította a nemzeti-szocializmust és a hazai nyilas mozgalmakat egyaránt, a szentszék erkölcsi útmutatásait – a korabeli polgári liberális és szociáldemokrata sajtó állításaival szemben – mindig hűen közvetítette olvasói felé, hasábjain pedig nem jelentek meg prohitlerista cikkek a fiatalabb generáció megnyerésére. A lap azonban végig megtartotta antiliberális és szociáldemokrata-ellenes nézeteit, a népfrempolitikát már csak ezért sem támogatta. A másik orgánum, a KSV délben megjelenő lapja, az *Új Nemzedék* viszonylagos népszerűségét nem katolikus jellegének, hanem bulvártartalmainak köszönhetette. Ebben a két katolikus napilap hangneme feltétlenül különbözött egymástól. A klérus köreiből is az volt a vélemény az *Új Nemzedékről*, hogy túl sokat enged az olvasói elvárásoknak a katolikus erkölcsstan rovására. A harmincas évek közepén az *Új Nemzedék*

szerkesztősége is három ellenfelet azonosított: Gömbös vezérelvű társadalomszervezési kísérletét, a kommunista, illetve szociáldemokrata irányzatokat és az újpogánysággként megjelölt szélsőjobboldali mozgalmakat. Ugyanakkor kezdettől fogva támogatta a kormányok azon programját, amely a nyilas mozgalmak vitorlájából a zsidóság egyre fokozottabb jogfosztásával kívánta kifogni a szelet. A zsidóság faji alapú értelmezésével szemben azonban a lapban megjelent vélemények többnyire óvatosságra intettek, hiszen a megkeresztelt egyháztagok között a katolikus hitelvek szerint nem lehetett különbséget tenni. Az *Új Nemzedék* a szociális kérdések felkarolásával is kitűnt. A radikális földreform megvalósítására tett elképzelésével a tulajdonosát, a KSV-t felügyelő katolikus egyházi vezetés rosszállását is kiváltotta. A második világháború kitörésekor a KSV publicistái elfogadták a háborús sajtópolitika következményeit, köztük azt is, hogy a kormány a háborús propagandára használja a sajtót. Mindemellett – Klestenitz szövegelemzése alapján – elmondható, hogy a *Nemzeti Újság* és az *Új Nemzedék* a háború éveit alatt is a németellenes irányhoz tartoztak. Ezt így értékelték a nyilas lapok is, amelyekkel a KSV lapjai gyakran keveredtek sajtópolémiába. Ezekre akkor is voltak példák, amikor Magyarország hadba lépésével a Harmadik Birodalom és az ott tapasztalható egyházellenesség bírálata, valamint az óvatos angolbarátság eltűnt, és ezek helyét a nyílt háborús politika foglalta el a lap hasábjain. Amikor 1943-tól fölmerült a szociáldemokratákkal való összefogás gondolata, a *Nemzeti Újság* korábbi álláspontjához híven határozottan elutasította ezt, ugyanakkor a nyilasokkal való együttműködést is elvetette.

A német megszállás után a katolicizmus viszonylagos szabadságot élvezett, így a KSV lapjai – sok lap sorsát elkerülve – továbbra is megjelenhettek, sőt olvasóik száma jelentősen emelkedett. Ennek az volt a magyarázata, hogy a betiltott lapok olvasói a csak minimális német propagandát közlő KSV-lapokhoz pártoltak. „Az *Új Nemzedék* a legliberálisabb lappá vált. A baloldali közönség csak ezt vásárolta.” A nyilas hatalomátvétel után a két lapot összevonták, majd a front közeledtével a kormány szinte az összes fővárosi sajtótermékével együtt ennek a kiadását is megszüntette. A KSV-lapok – a katolikus egyház erőfeszítése ellenére – többé nem jelenhettek meg.

A kötet értékes válogatást nyújt Klestenitz elmúlt években született sajtótörténeti tanulmányaiából, és jól mutatja azt a lelkiismeretes „aprómunkát”, amellyel eddigi kutatói tevékenysége során hozzájárult a magyar egyházi sajtótörténet nem vagy nem kielégítően vizsgált fejezeteinek feltárásához.

PAÁL VINCE

